

GRAĐANSKI ODGOJ U EUROPSKIM DRŽAVAMA: ASPEKT EDUKACIJE ZA DEMOKRACIJU

Eva Klemenčič

*Pedagoški institut,
Ljubljana*

Prethodno priopćenje
Primljeno: ožujak 2007.

Sažetak Realno gledajući, o jedinstvenom se modelu edukacije za demokraciju ne može raspravljati jer ne postoji model koji bi homogenizirao različite dimenzije onoga što zovemo edukacija za demokraciju. U javnim diskursima postoji više dokumenata koji pokušavaju odrediti edukaciju za demokraciju i koji su donekle udruženi u takozvani koncept obrazovanja za demokratsko građanstvo (program Vijeća Europe). Isto tako odgoj europskoga građanina zauzima jedno od središnjih mjesta u zajedničkim usmjerenjima na području edukacije u dokumentima Europske unije. To su zapravo samo dva pristupa. Budući da o modelu nije moguće govoriti ni u teorijskom smislu, bilo bi vrlo neodgovorno o njemu pokušati govoriti u praktičnom smislu, pa smo se u ovom radu pokušali usredotočiti na samo jedan aspekt, a to je građanski odgoj u školama.

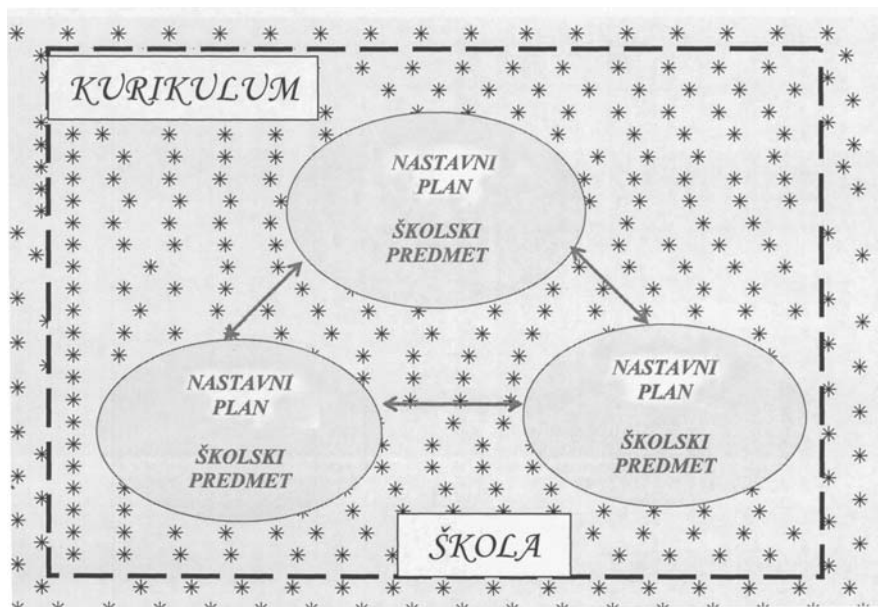
Ključne riječi građanski odgoj, edukacija za demokraciju, školski pristup

1. Uvod

Tema o kojoj raspravljamo u svijetu se, pa tako i u Europskoj uniji, neprekidno aktualizira. Edukacija za demokraciju nije jedinstven model jer ona postoji unutar institucionalnih praksi i zapravo je tek na taj način potpuno neinstitucionalna. Ako bismo željeli koncipirati edukaciju za demokraciju, prvo bismo morali koncipirati sam pojam demokracije (u teorijskom i praktičkom smislu), odnosno koncipiranje

bi prelazilo s makrorazine na mikrorazinu. Paralelno s razvojem demokracije razvija se edukacija za demokraciju (njezine koncepcije, sadržaj, opći i specifični ciljevi, funkcije, didaktika itd.), te je stoga, kada govorimo o edukaciji za demokraciju, nužno specificirati i njezin širi, lokalni (nacionalni) i vremenski (ponekad historijski) aspekt, koji je i kulturno determiniran. Drugim riječima, to i nije nova tema jer rasprave koje se usredotočuju na obrazovanje pojedinaca postoje već od antičke de-

Slika 1. Edukacija za demokraciju unutar škole

Legenda: * Edukacija za demokraciju ↔ Međupredmetno povezivanje - - - - Škola

mokracije nadalje, ali sve do danas takve diskurzivne prakse distinktivnošću neprestano koncipiraju viđenje demokracije i posebno uz taj pojam vezano građanstvo i građanski odgoj.

2. Definicija koncepta

U procesu kultiviranja čovjeka škola (nastava) ima specifičnu ulogu, koja se može identificirati kroz tri aktivnosti: odgoj, obrazovanje i interakciju. Iz ove tri aktivnosti očituju se osnovna načela edukacije za demokraciju. U kontekstu školskog sustava to znači educirati o demokraciji, u demokraciji, i to demokratski.¹ Definiranje koncepta

edukacije za demokraciju stoga mora uključiti kognitivnu, konativnu i emotivnu dimenziju.

Na slici 1 vidi se složen dio "kompozicije" edukacije za demokraciju koja je prikazana na općoj razini. Kada bismo zaista željeli identificirati karakteristike i implikacije takve edukacije, uključili bismo pojedinačne škole, učenike, nastavnike itd., a s druge bismo strane trebali obuhvatiti i širi edukacijski i društveno-politički aspekt. Tek tada bismo mogli govoriti o uključivanju sve tri dimenzije.

Kada govorimo o edukaciji za demokraciju unutar škole (naročito kad se misli na građanski odgoj), možemo identificirati tri razine toga procesa: razina nastavnog plana i programa (školski predmet), razina kurikuluma (razina cjelokupnog života i djelovanja škole) i razina međupredmetnog povezivanja ili integracije (tu se radi o poveziva-

¹ Jedan od mogućih konceptata bio bi i tzv. Međunarodni okvir edukacije za demokraciju (što ga razvija Civitas), koji je nastao 1996. i stalno se revidira. On može služiti i razvoju kurikuluma na području edukacije za demokraciju.

nju nastavnih tema i sadržaja ključnih u različite nastavne predmete).

Nas zapravo zanimaju najorganiziraniji oblici građanskog odgoja, pri čemu ne želimo umanjiti važnost drugih oblika građanskog odgoja. Edukacija za demokraciju, a građanski je odgoj samo jedna dimenzija toga kontinuiranog procesa, započinje u ranoj dobi čovjekova života, a završava smrću. Pritom ne mislimo samo na školu. Isto tako kada se govori o edukaciji za demokraciju u školi, ona se ne smije promatrati samo kroz pojedinačne školske predmete koji uključuju najviše tema koje možemo identificirati kao doprinos građanskom odgoju ili su takve u didaktičkom smislu. Govoreći o edukaciji za demokraciju u školi, moraju se uzeti u obzir i sve izvannastavne aktivnosti (različiti projekti) i sve izvanškolske aktivnosti. A to bi, ako bismo željeli predstaviti različite države Europske unije (ili šire Europe), bilo previše, stoga se moramo usredotočiti na u istraživačkom smislu jednostavniji aspekt.

U javnim diskursima danas postoji više dokumenata koji pokušavaju odrediti edukaciju za demokraciju i koji su, donekle, udruženi u takozvani koncept obrazovanja za demokratsko građanstvo (program Vijeća Europe). Isto tako odgoj europskoga građanina zauzima jedno od središnjih mjesta u zajedničkim prioritetnim usmjerenjima na području edukacije u dokumentima Europske unije (EU). Ali to su zapravo samo dva pristupa.

3. Obrazovanje za demokratsko građanstvo

Koncept obrazovanja za demokratsko građanstvo višestran je i procesno usmjeren pristup koji uključuje različite

te dimenzije: “*političku* (surađivanje u demokratskom odlučivanju i ostvarivanje političke moći); *pravnu* (poznavanje i ostvarivanje građanskih prava i odgovornosti); *kulturnu* (poštivanje svih ljudi neovisno o njihovim nacionalnim, vjerskim, rasnim i drugim određenjima, osnovnih demokratskih vrijednosti, zajedničkih i različitih povijesti i baština te doprinos miroljubivim kulturnim odnosima); *socijalnu i ekonomsku* (osobito borba protiv siromaštva i marginalizacije, uzimanje u obzir novih oblika rada i progresa zajednica te uloge gospodarstva u jačanju demokratske zajednice); *europsku* (svijest o jedinstvenosti i različitosti europskih kultura te učenje (zanimanje) za život u europskom središtu); *globalnu* (prepoznavanje i unapređivanje uzajamne globalne zavisnosti i solidarnosti)” (Jurkovič, 2000: 77).

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i učenje ljudskih prava osnovna su područja djelovanja Vijeća Europe na području odgoja i obrazovanja. To potvrđuje i projekt “Obrazovanje za demokratsko građanstvo” koji je pokrenut 1997. godine s osnovnim ciljem da se identificiraju vrijednosti i vještine koje su potrebne pojedincima da bi postali participativni građani te kako steći te vještine i prenositi ih na druge. Faze su projekta:

1. 1997-2000. – kada je pažnja bila usmjerena na identifikaciju osnovnih kompetencija i postignuća aktivnoga građanstva te na proučavanje osnovnih pojmova toga sadržajnog područja.

2. 2000-2004. – ta se faza zasnivala na trima aktivnostima (razvoj obrazovnih politika, uspostavljanje mreža, diseminacija rezultata prve faze projekta). Osnovni je cilj bio povezivanje obrazovne politike sa školskom prak-

som. Taj dio projekta završen je 2005. godine, Europskom godinom građanske kulture, sveeuropskom inicijativom Vijeća Europe čiji je osnovni cilj bio ojačati značenje odgoja i obrazovanja, formi obrazovanja za razvitak i ostvarivanje demokratskih vrijednosti te za poštivanje ljudskih prava na svim razinama, i poticati aktivnu participaciju pojedinaca u suvremenoj demokratskoj zajednici.

3. 2006-2009. – u toj će fazi Vijeće Europe posebnu pažnju posvetiti trima temeljnim područjima: razvoju kompetencija za demokratsko građanstvo i socijalno uključivanje u cjeloživotnu perspektivu; novoj ulozi i kompetencijama nastavnika; cjelokupnom školskom pristupu / demokratskom upravljanju školama. U toj zadnjoj fazi projekta Vijeće Europe poticat će jačanje odnosa između obrazovanja za demokratsko građanstvo i učenja za ljudska prava, razvoj inovativnih modela obrazovanja nastavnika na tim sadržajnim područjima, unapređenje cjelokupnog pristupa građanskom odgoju, što je inovativan oblik uključivanja obrazovanja za demokratsko građanstvo u školsku praksu (http://www2.arnes.si/~uljpeins/bilten_IV_1.doc).

Kao što je vidljivo, građanski je odgoj do neke mjere srodan pristupu obrazovanja za demokratsko građanstvo. I didaktički materijali koji nastaju tijekom projekta sve se više mogu koristiti u školama, bez obzira na to što je obrazovanje za demokratsko građanstvo istodobno definirano za formalno, neformalno i prigodno učenje.

4. Modeli-pristupi građanskom odgoju – teorijski smisao

Demokratski građanski odgoj jedan je od "osnovnih ciljeva javnog školovanja uopće, posebno društvenoga kurikuluma" (Parker, 1996: 106).

Brojne rasprave o školstvu u Europi u središte stavljaju temu koju zovemo građanski odgoj. Prevladava stajalište da mladi građani u javnoj školi moraju steći bar osnovne sposobnosti koje će im trebati kao aktivnim građanima. Neka upoznaju prava i dužnosti građana, ljudska prava, civilno društvo, osnovna etička načela kojima se vode građani u donošenju odluka, djelovanje medija itd. Neka usvoje vrijednosti kao što su solidarnost, pravednost, jednakost, humanost, tolerantnost itd. (Justin i Sardoč, 2003). Pritom "nije nužno samo poznavanje osnovnih činjenica o političkim institucijama i procesa političkog života" (Kymlicka, 1999: 9), nego i aktivna participacija i razvoj različitih vrijednosti.

U teorijskim diskursima javljaju se razlike za koje se može reći da imaju utjecaj na nacionalne koncepcije građanskog odgoja. Najpoznatije je takozvano minimalističko i maksimalističko razumijevanje građanskog odgoja.

Minimalističko razumijevanje usredotočuje se na osnovne informacije o ustavu, zakonima, političkom sustavu i neposredno razvija samo neke (najvažnije) građanske vrline (npr. poštovanje zakona, solidarnost u užoj okolini, sudjelovanje u izborima). Minimalističkoj su koncepciji svojstvene uske definicije građanstva, dok maksimalistička koncepcija, kojoj su svojstvene široke definicije građanstva, intenzivno razvija kritičko i nezavisno mišljenje, problematizira uvjerenja koja prevladavaju i koja su čvrsta, radikalno postavlja pi-

tanja o društvenoj supstanciji i zajedničkom temelju društva te istodobno razvija "javne vrline" kao što su zauzimanje za rješavanje problema globalnog društva, sudjelovanje u traženju odgovora na načelna pitanja itd. Primarni cilj nije samo informirati, nego i služiti se tim informacijama kako bi se pomoglo učenicima u razumijevanju i kako bi se povećala njihova sposobnost sudjelovanja (Justin, 1997; Kerr, 1999). Radi se o distinkciji *civic* i *citizenship education*.

U različitim zemljama građanski se odgoj definira i s obzirom na tu činjenicu. "Danas se u većem dijelu europskih država najširi okvir građanskog odgoja nekako stabilizirao, a te države i dalje traže nova didaktička rješenja, razvijaju didaktička gradiva i optimalnu razdiobu sadržajnih naglasaka. Ukratko, suprotnim zahvatima i prilagođavanjem žele doseći veću efikasnost tog isječka odgojno-obrazovne djelatnosti" (Justin, 2006: 91).

Kako bismo izbjegli temeljne dileme do kojih nas dovodi teoretiziranje o dimenzijama područja o kojem raspravljamo (pritom se misli na to je li riječ o građanskom ili političkom obrazovanju ili obrazovanju za demokraciju itd.), pogledajmo radije što se događa s građanskim odgojem u Europi. Naša intencija nije pojmovno problematiziranje i razvoj terminologije, nego predstavljanje onoga što se može nazvati školskim pristupom građanskom odgoju.

Kao što ne možemo utvrditi jedan jedinstven model edukacije za demokraciju, takav model ne možemo utvrditi ni za građanski odgoj ili srodne pristupe koji obuhvaćaju obrazovanje za demokratsko građanstvo, obrazovanje za ljudska prava, obrazovanje za mul-

tikulturalnost, mirovni odgoj itd. iako imaju neke zajedničke karakteristike.

Koje su karakteristike građanskog odgoja u europskim državama – što je pritom zajedničko, a što različito u organizacijskom i sadržajnom smislu? Kada govorimo o organizacijskom smislu, mislimo na tri osnovne razine na kojima se građanski odgoj javlja u školama, a kada govorimo o sadržajnom smislu, mislimo na proučavanje ciljeva građanskog odgoja. Pritom je nužno upozoriti da su pristupi građanskom odgoju i njegovi modeli izrazito nacionalno definirani.

4.1. *Obrazovna politika u Europi i EU-u te odgoj europskoga građanina*

Edukacijsko područje jedno je od rijetkih područja za koje se pri ulasku u EU ne određuje homogenizacija, za koje je karakteristično unificiranje politike i njezinih izvedbenih rješenja, nego tzv. načelo subsidiarnosti, koje napose važi na području obrazovanja.² Na europskoj razini (u Europskoj komisiji i drugim organima EU-a) legitimno nastaju prijedlozi razvoja obrazovnih aktivnosti i obrazovnog sustava, ali suverenitet svake države pretpostavlja vlastitu odluku hoće li takva rješenja uključiti u svoj pravni red i dalje u školsku praksu. Premda su (Medveš, 2001: 6) edukacijske dimenzije koje preporučuje EU uvijek dane kao smjernice, većinu tih aktivnosti prate praktični potezi, nakon kojih nacionalna školska politika jednostavno ne može pasivno

² Norma koja je poznata pod imenom maastrihtska formula formalno je uključena kao sastavni dio Maastrichtskog sporazuma, a zapravo je prisutna od Rimskog ugovora nadalje.

čekati. Kao jedan od središnjih ciljeva u tom sektoru obrazovanja uspostavljen je odgoj europskog građanina sa snažnim naglaskom na vrijednosnoj komponenti (Medveš, 2001: 8).³

Građanski odgoj danas postaje vrlo značajan oblik harmonizacije obrazovnog procesa, što nije karakteristično samo za države članice EU-a i države koje pristupaju članstvu, nego i za druge europske države. To je sve značajnije i zbog problema za koje Europa i EU kažu da mogu imati bitne konsekvence za budućnost. Primjerice u većini je europskih država odaziv na izbore (na lokalnoj, nacionalnoj i europskoj razini) sve slabiji, sve je manji interes za sudjelovanje u javnom i političkom životu, opada povjerenje u demokratske institucije, postoji mnoštvo različitih identifikacija i identiteta itd., što se posebno osjeća među mladima. Zbog toga se građanskom odgoju i obrazovanju⁴ pripisuje sve važnija uloga u nadmašivanju političkog i socijalnog deficita.

4.2. Organizacijski smisao

Kad je riječ o edukaciji za demokraciju unutar škole (naročito kad se misli na građanski odgoj u organizacijskom

smislu), možemo identificirati tri osnovne razine toga procesa:

1. razina nastavnog plana i programa (školski predmet),
2. razina kurikulumuma (razina cjelokupnog života i djelovanja škole) i
3. razina međupredmetnog povezivanja ili integracije (pritom se radi o povezivanju nastavnih tema i sadržaja uključenih u različite nastavne predmete).

Organizacija građanskoga odgoja u Europi (ne samo u sadašnjem EU-u)⁵ može se dočarati ovakvom slikom (slika 2), koja se temelji na klasifikaciji ISCED-a⁶:

Različiti pristupi (s pozicije kurikulumuma) građanskom odgoju međusobno se ne isključuju, nego se povezuju. Na primarnom stupnju obrazovanja (ISCED 1) građanski je odgoj samostalan predmet u Belgiji (njemačka govorna zajednica) i Rumunjskoj. U Portugalu, Švedskoj, Grčkoj i Estoniji integriran je u druge školske predmete ili prisutan kao kros-kurikularna tema. U drugim je državama građanski odgoj ili kros-kurikularna tema ili je integriran u druge školske predmete. Kao samostalan školski predmet češće je organi-

³ Veća mobilnost, poboljšanje mogućnosti obrazovanja, cjeloživotno učenje (sprečavanje društvenog isključivanja i osiguravanje društvene kohezivnosti), kvaliteta obrazovanja, redefiniranje prioriteta u sadržaju obrazovanja (IKT, znanje stranih jezika, razvoj sposobnosti konkurencije, poznavanje cjelokupnoga europskog prostora).

⁴ Bez obzira na to kako ga nazivamo, primjerice političko obrazovanje, obrazovanje za demokratsko građanstvo, građanski odgoj, obrazovanje za aktivno ili odgovorno građanstvo, obrazovanje za multikulturalnost itd.

⁵ Baza Eurydice uključuje osim država Europske unije i tri države članice Europskog udruženja za slobodnu trgovinu koje su članice Europskoga gospodarskog prostora (EFTA/EEA). To su Island, Lihtenštajn i Norveška.

⁶ ISCED 1997 (The International Standard Classification of Education) gdje ISCED 1 znači primarno obrazovanje ili prvo razdoblje osnovnog obrazovanja, ISCED 2 = niže sekundarno obrazovanje ili drugo razdoblje osnovnog obrazovanja, ISCED 3 = više sekundarno obrazovanje.

Slika 2. Organizacija građanskog odgoja u Europi 2004/2005.

Primarno obrazovanje
(ISCED 1):

Opće niže sekundarno
obrazovanje (ISCED 2):

Opće više sekundarno
obrazovanje (ISCED 3):

Izvor: Eurydice, 2005: 18.

Legenda: ■ samostalan školski predmet ■ kros-kurikularna tema □ integriranost

ziran na razini sekundarnog obrazovanja (ISCED 2 i ISCED 3), što prikazuje i slika. Ali i na toj se razini samostalan predmet kombinira s kros-kurikularnom temom ili integracijom.

Usporedba te slike sa slikom iz 1999. godine bila bi, bar u organizacijskom smislu, unekoliko različita. Ako se koristimo podacima iz studije "Obrazovanje za građanstvo u nastavnom planu i programu: Međunarodni pregled" (Kerr, 1999), moguće je primijetiti da je danas više država koje imaju građanski odgoj (bez obzira na to kako se on naziva) organiziran kao samostalan školski predmet i da se takvu obrazovanju namjenjuje sve više sati u školskom kurikulumu.

4.3. Sadržajni smisao

Ciljeve građanskog odgoja (u različitim državama EU-a) zapravo možemo podijeliti u tri glavne, međusobno povezane kategorije (prema aktivnostima za koje se očekuje da će ih učenici savladati) (Eurydice, 2005: 22-25):

- ciljevi koji se odnose na razvoj političke pismenosti (upoznavanje s teorijom ljudskih prava i demokracije, upoznavanje s djelovanjem političkih i društvenih institucija, razumijevanje kulturne i povijesne različitosti...),
- ciljevi čija je namjera razvoj kritičkog mišljenja te razvoj stajališta i vrijednosti koje odlikuju odgovornoga građanina (poštovanje sebe i drugih, slušanje, mirno rješavanje sukoba, doprinos skladu među ljudima, razvoj vrijednosti pluralne zajednice, formiranje pozitivne ličnosti...),
- ciljevi koji se odnose na poticanje aktivne participacije učenika (koja im omogućuje uključivanje u život škole i lokalne zajednice te stjecanje vještina potrebnih za odgovoran, stvaralački i kritički doprinos javnom životu. Učenici bi trebali imati priliku za praktično eksperimentiranje demokratskim načelima, a trebalo bi stimulirati i spo-

Slika 3. Ciljevi građanskog odgoja određeni u službenim dokumentima 2004/2005:

		BE fr	BE de	BE nl	CZ	DK	DE	EE	EL	ES	FR	IE	IT	CY	LV	LT
PP	Primarno	●	●	●	◐	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●
PP	Niže/više sekundarno	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
SV	Primarno	●	●	●	◐	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
SV	Niže/više sekundarno	●	●	●	◐	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●
AP	Primarno	●	●	●	○	●	○	●	●	◐	●	●	●	●	●	●
AP	Niže/više sekundarno	●	●	●	○	●	●	●	◐	◐	●	●	◐	●	●	●
		LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	SI	SK	FI	SE	UK ENG	UK WLS	UK NIR	UK SCT
PP	Primarno	○	●	●	●	●	●	●	●	●	○	○	○	●	●	●
PP	Niže/više sekundarno	●	●	●	◐	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
SV	Primarno	○	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
SV	Niže/više sekundarno	●	●	●	◐	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
AP	Primarno	○	○	●	●	●	●	●	●	○	●	◐	○	●	◐	●
AP	Niže/više sekundarno	○	○	●	◐	●	●	●	●	●	●	◐	●	●	◐	●

Izvor: Eurydice, 2005: 18.

Legenda: BE (fr) – Belgija, francuska govorna zajednica, BE (de) – Belgija, njemačka govorna zajednica, BE (nl) – Belgija, flamanska govorna zajednica, CZ – Češka, DK – Danska, DE – Njemačka, EE – Estonija, EL – Grčka, ES – Španjolska, FR – Francuska, IE – Irska, IT – Italija, CY – Cipar, LV – Latvija, LT – Litva, LU – Luksemburg, HU – Mađarska, MT – Malta, NL – Nizozemska, AT – Austrija, PL – Poljska, PT – Portugal, SI – Slovenija, SK – Slovačka, FI – Finska, SE – Švedska, UK – Ujedinjeno Kraljevstvo, UK-ENG – Engleska, UK-WLS – Wales, UK-NIR – Sjeverna Irska, UK-SCT – Škotska

- Eksplicitno sazivanje ◐ Niže sekundarno AP..... Aktivna participacija
- ◐ Implicitno sazivanje ◐ Više sekundarno SV..... Stajališta/vrijednosti
- Bez sazivanja ○ Bez sazivanja PP.....Politička pismenost

sobnosti surađivanja s drugima te uključivanje u druge inicijative).

Prva kategorija povezuje se s formalnim stjecanjem teorijskog znanja (što od učenika zahtijeva pasivno razumijevanje). Druga kategorija zahtijeva od učenika uključivanje na razini mišljenja i stajališta. U trećoj kategoriji već se očekuju poticaj i pripremljenost za aktivno uključivanje u politički, društveni i kulturni život zajednice. Možemo reći da ciljevi treće kategorije

obuhvaćaju šire shvaćanje obrazovanja za aktivno građanstvo.

U sadržajnom smislu, usredotočimo li se na ciljeve građanskog odgoja određene u službenim dokumentima, dobivamo sljedeću sliku.

Eksplicitno sazivanje znači da su ciljevi za danu kategoriju točno određeni (u kurikulumu ili u službenim dokumentima). Implicitno sazivanje znači da takvi ciljevi nisu određeni, ali su ipak ocrtni sadržajem ili uključenim

aktivnostima (u kurikulum ili druge službene dokumente). Ako sazivanja nema, znači da službeni kurikulum ne sadržava takve ciljeve građanskog odgoja (Eurydice, 2005).

Na temelju prikaza može se zaključiti da službeni dokumenti većine država EU-a sadržavaju sva tri sklopa ciljeva. Međutim kad bi nas zanimalo njihov intenzitet, vidjeli bismo da različite države pripisuju veće značenje različitim kategorijama ciljeva. U Finskoj je primjerice (Eurydice, 2005) u građanskom odgoju veći naglasak na participaciji, stajalištima i vrijednostima nego na razvoju političke pismenosti, a u Njemačkoj je obrnuto, naime naglasak je na razvoju političke pismenosti.

Uzmemo li u obzir sadržajni smisao u njegovu pravom značenju (kada se ne pozivamo samo na ciljeve, nego gledamo konkretan sadržaj građanskog odgoja), možemo utvrditi zajedničku točku građanskog odgoja: primjećujemo usredotočenost na pojedinca, a kasnije prijelaz na zajedničke stvari, što potvrđuju i pojmovi za koje se određuje da će ih učenici usvojiti. U vezi sa sadržajnim aspektom moramo spomenuti i razlike među državama – tako na primjer Finska posebno ističe rad kao vrijednost, Grčka utjecaj sredine itd., ovisno o širim nacionalnim interesima svake države posebno. Ali svejedno možemo utvrditi središnje točke u “pravom” sadržajnom smislu, a to su: osobno, društveno, lokalno, nacionalno i globalno (Klemenčić, 2005).

Analiza ciljeva određenih u službenim dokumentima ili organizacija građanskog odgoja za razumijevanje i identifikaciju znanja te pripremljenost za aktivnu participaciju i analizu građanskih odnosa nisu dovoljne. Zbog toga je potrebna analiza faktora koji

pridonose identifikaciji građanskog odgoja (u rezultatskom, procesnom smislu i u smislu utjecaja okoline).

5. Svjetska istraživanja na području građanskog odgoja

Doprinos različitih istraživanja na području unapređivanja demokratskih procesa, aktivne participacije građana, multikulturalizma, ljudskih prava itd. što se povezuje i s edukacijskim politikama i građanskim odgojem u različitim državama, posljednjih je nekoliko godina prilično velik.

Jedan od novih projekata u okviru zemalja OECD-a jest i “Unapređivanje demokracije – Međunarodno istraživanje politika i njihove implementacije”,⁷ koje je istraživalo politike (programme) i zakonodavstvo, koji su imali za cilj daljnji razvoj demokracije. Analize su pokazale da politike koje ciljaju na promociju demokracije često ciljaju na djecu i mlade kao ključnu ciljanu grupu u pripremi građana za njihove demokratske obveze. U različitim državama demokracija se shvaća kao nešto što mora imati razvojni kontinuitet, stoga ne iznenađuje što joj se u školstvu posvećuje toliko pozornosti (Wisse, 2006: 9-10). Analiza je pokazala i vrlo jaku povezanost cjeloživotnog učenja s građanskim, odnosno političkim obrazovanjem, ali i određene razlike (2006: 105) – neke od država više se usredotočuju na građansko obrazovanje (koje u školama ima mjesto na različitim stupnjevima u kurikulumu, ali programi su vrlo različiti), a neke na političko obrazovanje (koje ima snažan didaktički karakter, a osim toga ide dalje od

⁷ Wisse, 2006. Zapravo nisu surađivale sve zemlje OECD-a, nego 18 zemalja.

klasične nastave u školama, snažno naglašavajući ulogu praktičnog iskustva, zato je ponekad jedan od standardnih elemenata takva obrazovnog paketa posjet političkoj organizaciji ili instituciji).⁸

Posljednjih je godina primjetno i sudjelovanje različitih organizacija u projektima koji su usredotočeni na tu i na srodne teme: a) sudjelovanje Europske komisije i Vijeća Europe u oblikovanju indikatora za razvoj i praćenje aktivnoga građanstva, b) sudjelovanje članica UNESCO-a iz europske regije, različitih nevladinih organizacija; predviđa se i suradnja s Vijećem Europe u okviru strategije za trajni razvoj koja uključuje građanski odgoj, učenje o ljudskim pravima itd., c) poziv Europske komisije da se države članice EU-a uključe u svjetsko istraživanje ICCS-a, čiji opis slijedi, itd.

Nisu rijetke ni studije koje se služe različitim bazama podataka, primjerice komparativna studija "Politička znanja i ponašanja u doba adolescencije i rane mladosti"⁹, nastala na temelju sekundarne analize podataka studije IEA¹⁰ i ESS¹¹ (*European Social Survey*) u kojoj je potvrđena podudarnost u stavovima među starosnim grupama od 14 do 17,9 godina (IEA), odnosno u grupi od 18 do 30 godina (ESS) oko povjerenja u

političke institucije (Hooghe i Wilkenfeld, 2006).

Najveći svjetski projekt na području građanskog odgoja (*International Civic and Citizenship Education Study – ICCS (2006-2010)*)¹² u koji, prema dostupnim podacima, Hrvatska do sada nije uključena, počinje svoje drugo¹³ međunarodno istraživanje o građanskom odgoju, koje će se donekle temeljiti na prethodnom istraživanju organizacije IEA¹⁴ (Međunarodno udruženje za istraživanje učinaka obrazovanja)¹⁵, zapravo na istraživanju CIVED (*Civic Education Study*) zaključenom 1999. godine, koje je željelo produbiti razumijevanje mogućnosti i praksi u građanskom obrazovanju koje se odvijaju u različitim kontekstima (ne samo u školi). Ciljna publika tog istraživanja jest i bit će učenici koji se obrazuju već osam godina (populacija cca. 14 godina), premda se može dodati i nacionalni dio upitnika za drugu (stariju) populaciju.¹⁶ Ciljevi studije ICCS bit će

⁸ U tom pogledu npr. Danska, Norveška i Portugal osiguravaju, kroz omladinske parlamente, kontakt s potencijalnim budućim parlamentarcima, koji na taj način dobivaju ranu lekciju o demokraciji.

⁹ Hooghe i Wilkenfeld, 2006. Komparativna analiza u koju je uključeno 8 država.

¹⁰ Populacija od 14 godina bila je istraživana 1999, a populacija od 17,9 godina 2000.

¹¹ 2002. godine.

¹² U kojem surađuje 38 država, odnosno toliko školskih sustava.

¹³ Zapravo u nekom smislu započinje treće istraživanje jer je već 1971. godine prvi put tematizirao građanski odgoj i obrazovanje, tada u okviru tzv. Studije šest predmeta.

¹⁴ Više o tome u: Krek i Šimenc, 2003, a o organizaciji IEA na <http://www.iea.nl/>.

¹⁵ International Association for Evaluation of Educational Achievement.

¹⁶ Istraživanje se usredotočilo (a to će činiti i dalje) na: a) građansko znanje (koje uključuje temeljne sadržaje pojma građanstva i interpretativne vještine); b) građansku angažiranost (uključuje konvencionalno građanstvo, građanstvo koje se povezuje s društvenim pokretima, očekivano sudjelovanje u političkim aktivnostima); c) građanske odnose i druge koncepte (povjerenje u efi-

povezani s proučavanjem načina pripreme mladih za preuzimanje građanskih uloga. Istraživanjem će se prikupiti podaci o dostignućima konceptualnog razumijevanja i kompetencijama u građanskom obrazovanju, podaci o dispozicijama i stavovima povezanim s građanskim odgojem i obrazovanjem. Ankete za škole i nastavnike dat će informacije o poučavanju i praksama razrednog upravljanja, školskim politikama, klimi itd. Ukratko, upitnici će se dijeliti na sadržajni dio, kognitivni dio i dio afektivnog ponašanja. Tome će se dodati i regionalni dio – u europskom primjeru tzv. europski dio koji će zahvatiti interkulturnu kompetenciju, europski identitet, odnos prema učenju stranih jezika itd.

Zaključak

Željeli smo pokazati da cilj građanskog odgoja nije samo razvijanje teorijskog znanja koje bi popravilo političku pismenost ili tzv. demokratski deficit među mladima te da su pristupi građanskom odgoju (u sadržajnom i organizacijskom smislu) zapravo nacionalne karakteristike koje istodobno imaju i međunarodno značenje. Nacionalni karakter imaju i pojedinačna istraživanja tog područja, koja mogu biti i intenzivnija jer istražuju one karakteristike za koje se smatra da su još

značajnije za nacionalnu državu i njezine građane.

Razumijevanje pojma demokracija u školi mora nas zanimati na više razina. Kao nastavni sadržaj, odnos među učenicima te između nastavnika i učenika, didaktički princip, metoda rada koja ispunjava razrednu i školsku klimu, kao čimbenik koji potiče učenike da postanu participativni građani itd. Sve su to elementi edukacije za demokraciju shvatimo li je kao recipročnost obrazovanja za demokraciju, obrazovanja o demokraciji i obrazovanja u demokraciji. A građanski je odgoj jedna od dimenzija edukacije za demokraciju; srodan je i drugim pristupima koji su važni u novodobnoj školi i pred kojima su novi izazovi.

Sve veće posvećivanje pozornosti građanskom odgoju (i drugim pristupima) u okviru država članica Europske unije, nevladinih, međuvladinih i drugih međunarodnih i nacionalnih organizacija upućuje na važnost koju pripisujemo odgoju i obrazovanju kod poticanja aktivne participacije u društvenoj, političkoj i kulturnoj zajednici. U prilog važnosti istraživanja na tom području u okviru Europske unije govori i činjenica da uključivanje u studiju ICCS preporučuje i Europska komisija, koja će ujedno sufinancirati jedan dio izvedbe.

*Sa slovenskoga prevela
Marija Olič*

kasnost sudjelovanja u školi, ekonomska odgovornost vlade, pozitivan odnos prema imigrantima, simbolički patriotizam, povjerenje u institucije povezane s vladom, potpora ostvarenju političkih prava žena, otvorena klima za raspravu u razredu).

LITERATURA

- Eurydice, 2005: *Citizenship Education at School in Europe*, Eurydice European Unit, European Commission, Brussels.
- Jurkovič, T., 2000: 20. zasedanje stalne konference evropskih ministrov za izobraževanje ("Izobraževalna politika za demokratično izobraževanje in socijalno kohezijo: izzivi in strategije za Evropo"), Krakov, Poljska, 15-17. oktobra 2000), u: Rutar-Ilc, Z. (ur.), *Vzgoja in izobraževanje*, XXXI, 5: 76-78.
- Justin, J., 1997: *Etika, družba, država (I): nov slovenski vzgojni projekt, stare evropske dileme*, Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Justin, J., Sardoč, M. (ur.), 2003: *Državljska vzgoja pri pouku zgodovine, geografije in slovenščine*, i2 d.o.o., Ljubljana.
- Justin, J., 2006: Državljska vzgoja: Slovenija in Evropa, u: Barle-Lakota, A. (et al.) (ur.), *Državljska in domovinska vzgoja*, Beja, Slovenska Bistrica, str. 90-99.
- Kerr, D., 1999: Citizenship Education in the Curriculum: an International Review, u: *The School Field* (Theorizing Citizenship Education II.), X, 3/4: 5-32.
- Krek, J., Šimenc, M., 2003: *Državljanstvo in izobraževanje v osemindajsetih državah: državljanska vednost in angažiranost pri štirinajstih letih*, Center za študij edukacijskih strategij, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Kymlicka, W., 1999: Education for Citizenship, u: Šetinc, M. (ur.), *The School Field* (Theorizing Citizenship Education I.), X, 1/2: 9-36.
- Klemenčič, E., 2005: Edukacija za demokracijo, u: Haček, M. Zajc, D. (ur.), *Slovenija v EU: zmožnosti in priložnosti*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 415-434.
- Medveš, Z., 2001: Evropa in šolstvo, u: *Sodobna pedagogika*, 52 (118), 4: 6-8.
- Parker, W. C., 1996: Advanced ideas about democracy: toward a pluralist conception of citizen education, u: *Teachers College Record*, 98, 1: 104-125.

Internetski izvori

- Hooghe, M. Wilkenfeld, B., 2006: Political Attitudes and Behaviors Across Adolescence and Early Adulthood: A Comparison of IEA and European Social Survey Findings, http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/IRC2006/IEA_Program/CIVED/Hooghe___Wilkenfeld.pdf (dostupno 30. 5. 2007).
- IEA, <http://www.iea.nl/> (dostupno 29. 11. 2006).
- Sardoč, M. (ur.), 2006: Informativni bilten za poučevanje državljanske vzgoje (IV, 1: 3), http://www2.arnes.si/~uljpeins/bilten_IV_1.doc (dostupno 10. 10. 2006)
- Vijeće Evrope (Council of Europe – Division for Citizenship and Human Rights Education), <http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/> (dostupno 10. 10. 2006).

Wisse, E., 2006: Promoting democracy:
An international exploration of poli-
cy and implementation practice. The
Ministry of the Interior and Kingdom

Relations: http://www.oecd.org/data_oecd/59/50/36502447.pdf (dostupno
30. 5. 2007).

Civic Education in European States: the Aspect of Education for Democracy

SUMMARY Realistically speaking, it is impossible to discuss a unified model of education for democracy, since no model encompasses the various dimensions of that which we call 'education for democracy'. In public discourse there are several documents attempting to define the said concept. To some extent they are merged into the so-called concept of education for democratic citizenship (the Council of Europe Programme). Likewise the education of a European citizen is one of the central points of common educational trends in EU documents. There are, in fact, only two approaches. Since one cannot even speak of a model in the theoretical sense, it would be quite irresponsible to try and speak of it in the practical sense, which is why we attempt here to focus on a single aspect, namely, civic education in schools.

KEYWORDS civic education, education for democracy, school approach